

O STANOVNIŠKIH IN PRIDEVNIŠKIH IZPELJANKAH IZ SLOVENSКИH KRAJEVNIH IMEN

Silvo Torkar

Uvod

Slovenski jezik je v svojih narečjih razvil precej bogato podobo pridevniških in stanovniških izpeljank (etnikov, imen za prebivalce) iz krajevnih imen. Podroben besedotvorni oris teh izpeljank je pred leti podal Viktor Majdič (1996: 203), ki je ugotovil več kot sedemdeset priponskih obrazil, predvsem njihovih različic in kombinacij. Stjepan Babić (1976: 147) jih je za hrvaška stanovniška imena ugotovil šestinosemdeset.

V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je terminološka zveza *stanovniško ime* opremljena z oznako (kvalifikatorjem) »lingv.« (= lingvistično) in razlago 'ime po kraju prebivanja', ima pa jo tudi *Slovenski pravopis* 2001 z oznako »jezikosl.« (= jezikoslovno) in nadrejeno zvezo *prebivalško ime*, ki pa je sicer v istem SP ne najdemo ne pri iztočnici *prebivalški* in ne pri iztočnici *ime*. Pomembno je, da se je termin *stanovniško ime* v slovenskem prostoru ustalil v času aktivnega delovanja etimologa in imenoslovca Franceta Bezlaja, zato je tudi našel mesto v priročniku *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*, ki je izšel v Skopju 1983 kot kolektivno delo Mednarodne komisije za slovansko onomastiko. Iz te tradicije smo izhajali tudi slovenski soavtorji enciklopedije *Słowiańska onomastyka*, katere prvi zvezek (od skupno dveh) je izšel na Poljskem marca 2003.¹ Po navedbah poljske jezikoslovke Zofie Kaleta (1982: 40) večina jezikoslovcev in filozofov jezika sicer meni, da spadajo stanovniška imena v kategorijo občnih imen (med njimi našteva W. Taszyckiego 1964, E. Grodzińskiego 1973 in A.V. Superansko 1973), drugi pa jih štejejo za lastna imena (Z. Klemensiewicz 1960, Grammaire Larousse 1936), še tretji pa opozarjajo na njihov mejni značaj.

Normativni priročniki in stanovniška imena

Slovenski jezikovni priročniki v preteklosti, v številni SP 1962, v stanovniška imena in izkrajne pridevniške izpeljanke niso radikalno posegali in so pretežno dopuščali tiste oblike, ki so bile v kraju žive, poknjževali pa so jih le na glasovni ravni (npr. *Bóčna*, prid. *bóški*, stan. i. *Boćani*; *Kótlje*, prid. *hotúljski*, stan. i. *Hotúljci*).

1 Ostali slovenski soavtorji so: Alenka Šivic-Dular, Marko Snój, Metka Furlan, Dušan Čop, Janez Keber, Viktor Majdič, Alenka Gložančev, Pavle Merku in Marija Kozar. Slovenski prispevki so bili objavljeni tudi v posebni številki revije *Jezikoslovni zapiski* (let. 8, št. 2, 2002).

Izrazit poseg v korpus teh oblik je bil narejen šele v informativno-normativnem priročniku *Slovenska krajevna imena* (1985; dalje SKI 1985) šestih avtorjev, na katerega se v spremljevalnih razpravah pogosto sklicuje tudi aktualni slovenski pravopis (SP 2001). SKI te izpeljane imenske oblike ne le glasovno poknjižuje, temveč uvaja množico umetno ustvarjenih pridevnikov in stanovniških imen, ki so bodisi označeni z zvezdico (*Bóčna*, **bóčenski*/**bóški*/*bóčki*, **Bóčenčan*/*Bočàn*) bodisi brez vsake oznake ponujeni kot nevtralne imenske oblike, medtem ko so žive oblike predvidene samo za lokalno rabo (*Kòtlje*, *ko^htúljski*, *Kotúljec*, lokalno tudi *hotúljski*, *Hotúljec*).

SP 2001 je šel še korak naprej: umetne oblike so navedene brez zvezdice in v krepkem tisku, žive pa v navadnem tisku bodisi za oznakama »tudi« oz. »in«. Ustvarjene so še bolj napovedljive oblike: *Kòtlje*, *kòteljski*, *Kòteljčan*, polovično poknjiženi obliki *ko^htúljski* in *Kotúljec* pa sta označeni z oznako »neurad.« (= neuradno). Od pristnih, tudi etimološko utemeljenih oblik *hotuljski*, *Hotuljec* ni ostalo več niti sledu,² pač pa je sinhroni jezikoslovni pristop omogočil prenos ponemčenega vzglasja v imenu *Kotlje* (za starejše, še po vojni izpričano narečno *Hotlje*) tudi na pridevniško in stanovniško izpeljanko.

O načelih za tvorbo stanovniških imen

Očitno je, da načelo, naj bo stanovniško ime izpeljano iz krajevnega imena na napovedljiv način, da bi to znal storiti vsak pismeni Slovenec, vodi pre pogosto v konflikt z živo rabo, predvsem pa ne upošteva posebnosti slovenskega imenotvornega procesa (Torkar 2004: 91).

Še zlasti okorne zložene tvorbe so ponudili zagovorniki »napovedljivosti« pri izpeljankah iz dvobesednih krajevnih imen, npr. *Stojanskovrščan* namesto *Stojanec* (< Stojanski Vrh), *Igavaščan* namesto *Igovec* (< Iga vas), *Ratečevbrdčan* namesto *Ratovec* (< Ratečevo Brdo), *Špeterslovenčan* namesto *Špetrovec* (< Špeter Slovenov) ipd. Ti primeri dokazujejo, da so poleg oblik, ki so v knjižnem jeziku še dopustne, čeprav ne vedno tudi nujne (npr. *Gornjegrajci* za *Gorogranci*, *Višnjegorci* za *Višnjani*), pri poskusih standardizacije izkrajvenoimenskih izpeljank brez zadostnega premisleka nastale številne nepotrebne tvorjenke, celo kadar žive oblike v ničemer ne odstopajo od zahtev knjižnega jezika. Enako velja tudi za enobesedna imena, npr. *Osp*, **ospski*, **Ospčani* namesto *osapski*, *Osapci*. Če bi omenjeno načelo še naprej dosledno razvijali, bi prebivalcem Ajdovščine morali reči *Ajdovščinčani*, vendar je tu vseeno zmagal občutek za zdravo mero, saj sta tako SKI 1985 kot SP 2001 ohranila ljudsko obliko *Ajdovci*.

Do navedenih zastranitev pri normiranju lastnoimenske leksike prihaja zato, ker ta doslej ni bila še dovolj temeljito in izčrpno raziskana. Pomembno je vedeti, da krajevnoimenska pripon-ska obrazila *-iče*, *-ica*, *-jane*, *-ina*, *-ek/-ik*, *-sk*, *-n* niso vedno sodelovala v izpeljavi stanovniških in pridevniških oblik:

.....

2 Toponim *Kotlje* je izpeljan iz hipokoristika **Hotělv* k antroponomom **Hotěmirě*, **Hotědragě* ipd.

- a) *-iče*: Lahovče > *Lahovci*, Nasovče > *Nasovci*, Črnotiče > *Črnotci*, prid. *črnotski*, Godešič > *Godešani*;
- b) *-ica*: Cerknica > *Cerkljani*, Koritnica > *Koričani* (< *Korit-jane), prid. *koriški*, Kopačnica > *Kopačani*, Češnjica > *Češnjani*, Sodražica > *Sodražani*, Hruševica > *Hruševljani*;
- c) *-ina*: Rakitna (< *Rakitina) > *Rakičani* (< *Rakit-jane), Hotična > *Hotičani*, prid. *hotiški*, Bogojina > *Bogojančarji*, prid. *bogojanski*, Stična (< *Žitičina) > *Stičani*, Žalna > *Žalci*;
- č) *-jane*: Senožeče (< *Senožet-jane) > *Senožejci*, Jelšane > *Jelševci*, Hrastovlje > *Hrastovci*, Dutovlje > *Dutovci*, Gorjuše > *Gorjušci*;
- d) *-sk*: Belsko > *Belci*, Gomilsko > *Gomiljani*, Gorjansko > *Gorjanci*, Vogrsko > *Vogrini* ali *Vogrinci*, Jezersko > *Jezerjani*, Idrsko > *Idrci*;
- e) *-ek/-ik*: Češnjevек > *Češnjevci*, Drnovk > *Drnovci*, Orehek > *Orehovci*, *Orehovljani*, Radlek > *Radovci*, Rakek > *Rakovci*, Viševек > *Viševljani*, Višnjevек > *Višnjevci* itd.;
- f) *-n*: Cerkno > *Cerkljani*, Čepno > *Čepljani*, Koritno > *Koričani*, Prapetno Brdo > *Prapejci*, Praprotno > *Prapročani*, Senično (< *Staničina) > *Seničani*.

Pri obrazilu *-nik* so primeri tovrstne tvorbe precej redkejši: Rakitnik > *Rakičani*, Smlednik > *Smlejšani*, Draževnik > *Draženci*.

Pojav in primere odstopanja izkrajevnoimenskih izpeljank od »pričakovanih« oblik je doslej najbolj izčrpno popisal V. Majdič (1996: 181–218), čeprav le na sinhroni ravni (prid. *ajdovski* iz Ajdovščina razlaga npr. s kraitvijo zloga). Njegov osnovni vir je bil priročnik SKI 1985, za katerega so gradivo s terena ponekod zbrali dobro usposobljeni jezikoslovci, drugod pa tisti lokalni izobraženci, ki so za to delo pokazali dovolj zanimanja, ne pa tudi potrebnega jezikoslovnega znanja.

Poglabljeno je o tem vprašanju pisal šele M. Snoj (2009), pri čemer se je že zaradi obširnosti problematike sicer omejil le na obrazilo *-ina* (in delno še *-ica*). Za imenske družine, v katerih so pridevniške in stanovniške oblike tvorjene iz krajevnih imen tako, da izpuščajo krajevno-imensko priponsko obrazilo, je predlagal poimenovanje »nekonsolidirane imenske družine« (Snoj 2009: 57). Opozoril je, da sta v teh imenskih družinah priponi *-ina* in *-ica* nastopili v imenotvornem in ne apelativotvornem postopku.

Snoj sicer še meni (2009: 58), da so imena na *-ina* in *-ica* iz navedenih imenskih družin lahko tvorjena le:

- ▷ iz svojilnih pridevnikov iz osebnih imen (*Žitiča vas > *Žitičina > Stična, *Radova vas > Radovica) ali
- ▷ iz besed, ki označujejo človeka (*Ajdovska vas > Ajdovščina).

Vendar izpad obrazila *-ina* ugotavljamo tudi pri toponimih, ki sploh ne izhajajo iz pridevniških oblik in tudi ne iz osebnih imen ali besed, ki označujejo človeka, npr. *Rakitna* (< *Rakitina) – *rakiški* – *Rakičani*. Bolj pomembna je okoliščina, ali je toponim prejel priponska obrazila *-ina*, *-ica* na občnoimenski ali šele na imenotvorni ravni. Zato lahko s precejšnjo verjetnostjo rečemo, da so npr. toponimi Kozina (*kozinski*, *Kozinci*), Krtina, Polšina, Vrbina, Žabnica

prejeli obrazila *-ina*, *-ica* že na občinoimenski ravni. Zlasti v vzhodni Sloveniji imamo številne toponime na *-ina*, ki nedvomno izhajajo iz osebnih imen (Boletina, Devina, Doblečina, Dobrina, Družina, Gortina, Svetina, Tišina, Žetina itd.), pridevnike in stanovniška imena iz njih pa izpeljujemo iz celotnega krajevnega imena (*boletinski*, **Boletinci*, danes *Boletinčani*). Iz krajevnih imen tipa Boletina ('kraj, kjer živijo *Boleta in njegovi ljudje'), Doblečina ipd. so se tvorila stanovniška imena **Boletinci*, **Dobletinci* itd. (prim. številne vzhodnoslovenske toponime na *-inci*, kot so *Stanetinci*, *Sobetinci*, *Hvaletinci*), ne pa npr. **Bolečani* (kot se še danes imenujejo prebivalci Bolečke vasi, ki je pomensko enak toponim kot Boletina), **Doblečani* ipd.

Iz nekaterih toponimov se tvorijo pridevniške in stanovniške izpeljanke prek pridevniškega obrazila *-en*:

- ▷ Trebče (< **Trebečane*) na Tržaškem, prid. *trébenski*, stan. i. *Trébenci*;
- ▷ Stožice (< **Stožiče*), prid. *stoženski*, stan. i. *Stoženci*;
- ▷ Slap pri Vipavi, stan. i. *Slapenci*;
- ▷ Šiška, stan. i. *Šišenci*;
- ▷ Lipa pri Kostanjevici na Krasu, prid. *lipenski*, stan. i. *Lipenci*.

Lipenci pa so tudi prebivalci znamenite *Lipice*. *Lipicanec* je žal le suženjski prevod nemškega *Lipizanerja*, ki je v resnici čisto navaden *lipenc*. V Bučki na Dolenjskem delajo »sladko vince *bučensku*«.

Pri krajevnih imenih, nastalih iz staroslovenskih osebnih imen, se včasih zgodi, da so pridevniške in stanovniške oblike izpeljane iz nekdanje toponimske različice. Krajevno ime Hotedršica (< **Hotedrag*) je očitno nekdanje poznalo različico **Hotenje* (< **Hoten*, kar je hipokoristik od **Hotedrag*), saj ima pridevniško obliko *hotenjski* in stanovniško *Hotenjci*.

Primer Stožice: Ali je v Ljubljani *stožiška* ali *stoženska* dvorana?

V zadnjem letu se javnost pogosto ustavlja ob vprašanju, kako ustrezno poimenovati novozgrajeno ljubljansko športno dvorano v Stožicah. Ob zgodovinsko izpričani *stoženski* se je zlasti v medijih začela pojavljati tudi oblika *stožiški*. Tak primer variantnosti predstavlja izziv tako za onomaste kot za normativistiko.

Stožice so od 7. 2. 1974 del Ljubljane, prej pa so bile samostojno vaško naselje. Osnovne imenske oblike, ki jih uporabljajo domačini, so: v *Stožicah*, *stóženski*, *Stóženci*. Zgovorni so tudi historični zapisi krajevnega imena od najstarejših časov do poknjizenja.³ Ljudske oblike imena in historični zapisi v celotnem časovnem loku sta pač dva ključna stebra pri vsakem raziskovanju zemljepisnih in osebnih imen.

.....
 3 Npr. 1370 *Stosicz*, 1430 in 1444 *Stositsch*, 1451 *zu Stosiczech*, 1458 *Stosicz*, 1508 *Jarni yz Stoschicz*, 1513 *Jerney yz Stoschitz*, 1588 *is Stoshits*, 20. 1. 1653 *ex Stoshize*, 22. 12. 1653 *ys Thoshiz*, 22. 11. 1654 *ys Thoshizh*, 18. 8. 1656 *ex Tosiz*, 20. 9. 1656 *ys Thoshizh*, 13. 10. 1658 *ex pago Stoishizh*, 1780 *Stoische*, 1826 *Stoschze*, 1843 *Stoshize*, 1868 *Stožice*, nemško *Stoschze*.

Nekateri od zapisov nam dajejo oporo za trditev, da je ime *Stožice* izšlo iz **Stožiče*, to pa iz osebnega imena **Stog*, nastalega iz občnega imena *stog* 'senena kopica'. **Stožiči* so bili pripadniki rodu **Stoga*. Iz zapisov 13.10.1658 *ex pago Stoishizh* ali 1780 *Stoische* bi sicer lahko sklepali celo o prvotni obliki **Stožiče*, vendar stanovniško ime *Stoženci* in pridevnik *stoženski* takšne rekonstrukcije ne podpirata. Zapis *Stoishizh* in *Stoische* morda odražata neko narečno fazo, ki se v kasnejšem razvoju ni uveljavila.

Manj znano dejstvo je, da so se nekatera slovenska krajevna imena na *-ice* razvila iz imen na *iče* po analogiji in zaradi disimilacijskih procesov.⁴ Lahko bi kdo pomislil, da so *-ice* v imenu *Stožice* manjšalna pripona, kot jo zasledimo v krajevnih imenih *Bločice* (< *Bloke*), *Senadolice* (< *Senadole*), *Modrejce* (< *Modrej*, nekaj verjetno **Modreje*), *Hinjce* (< *Hinje*), *Telčice* (< *Telče*). Toda v takem primeru bi morale nekje obstajati naselje **Stože*, ki pa nikoli ni bilo izpričano. Naslednja možnost je, da obrazilo *-ice* razlagamo kot sekundarno, mlajšo obliko posamostalitvenega obrazila *-ica*, kot to srečamo v imenih *Črmošnjice*, *Konjice*, *Hrenovice* idr. Toda za *Stožice* je množinska oblika izpričana vsaj že v zapisih iz let 1451 in 1508, zato tudi ta razlaga odpade. V nasprotnem primeru bi se morda dalo izhajati iz **Stoža* (vas) > **Stožica* z etimološko podstavo v občnem imenu *stog* 'senena kopica'.

V prid izvajanju imena *Stožice* iz patronimičnega osebnega imena **Stožič* govori tudi češko krajevno ime *Stožice*, izpričano že v srednjem veku.⁵

Iz imena *Stožice* se izpeljujeta pridevnik *stoženski* in stanovniško ime *Stoženci*, podobno kot pri krajevnem imenu *Trebče* (< **Trebečane*) na Tržaškem: pridevnik *trébenski*, prebivalci *Trébenci*. Nekaterim bralcem in piscem se te izpeljanke zdijo nenavadne, za nedomačine pa je včasih upoštevanje pristnih imenskih oblik nekoliko naporno, vendar bi z uvajanjem t. i. »napovedljivih«⁶ izpeljank v tem in številnih drugih krajevnih imenih po nepotrebnem osiromašili našo jezikovno in kulturno identiteto. Rečemo lahko, da je v imenu *Stožice* in njegovih izpeljankah zakodiran pomemben del slovenske jezikovne in družbene zgodovine.

4 Npr. *Studenčice* v o. Medvode, lokalno *Studenče* (SKI 1985), v franciscejskem katastru 1825 še *Studentschitsch*, v reambulančnem katastru 1868 pa slovensko *Studenčice*, nemško *Studentshitsch*. Tako tudi *Dolenčice*, lokalno *Dolenšče* (KLS I), v franciscejskem katastru 1825 še *Dollenzhizhe*, v reambulančnem katastru 1868 popravljeno v *Dollentschitze*, slovensko *Dolenčice*; podoben razvoj najdemo še pri imenih *Bratonečice* (< **Bratonežiče*), *Vošce* (< **Lašiče*), Črnice (lokalna raba za ime Črniče), *Dolšce* (< **Dolčiče* ali **Dolžiče*, 1780 *Dolltschitsch*, M. Kos 1975 piše *Dolšče*), *Rožice* (< **Rožiče*, lokalno *Rošče*), *Deščice* na Koroškem (< **Dešičiče*, 1823 *Dieshezhezhe*).

5 Češka jezikoslovca Profous (1957) in Šmilauer (Profous 1960) razlagata *Stožice* kot 'ves lidi *Stohovych*', torej iz osebnega imena *Stoh*, ki je nastalo iz občnega imena *stoh* 'stog'. Češke *Stožice* so namreč čisti besedotvorni ustreznik slovenske oblike **Stožiče*. Osebno ime *Stog* je sicer izpričano pri Rusih: Grigorij Grigor'evič *Stogov*, XV. stol. (Veselovskij 1974), Ondrej Kuz'min, syn *Stogov*, priča, 1509 (Tupikov 1903).

Sklep

Ali smemo zaradi t. i. konsolidacije ali »napovedljivosti tvorbe« zavreči številne posebnosti v slovenskem imenskem besedotvorju?

Če se ozremo po praksi v drugih slovanskih jezikih, ugotovimo, da jezikovni priročniki pri tvorbi stanovniških in pridevniških izpeljank iz krajevnih imen ne predpisujejo oz. vsiljujejo posameznih priponskih obrazil, temveč kvečjemu ugotavljajo njihovo produktivnost. Tako npr. ruščina pozna stanovniška obrazila *-anin*, *-čanin* (*kalužanin* < Kaluga, *rostovčanin* < Rostov), *-ovčanin* (*orlovčanin* < Orël), *-ec* (*peterburžec* < Peterburg, *brjanec* < Brjansk), *-jak* (*tuljak* < Tula, *permjak* < Perm), *-ič* (*moskvič* < Moskva, *pskovič* < Pskov), *-it* (*odessit* < Odessa). Čeprav so danes od naštetih obrazil produktivna le *-anin*, *-čanin* in *-ec*, stanovniškim imenom *moskvič*, *tuljak*, *odessit* zaradi tega jezikovni priročniki ne ponujajo umetnih vzporednic. Za krajevno ime Smolénsk se v knjižni ruščini uporabljajo kar tri stanovniška imena: *smoljânin*, *smolenec* ali *smoljak*, prebivalci Tule so *tuljaki* ali *tuljane*, Vólogde pa *vologžane*, *vologodcy* ali *vologodčâne* (Slovar' nazvanij žitelej 1975).

Slovenistična in imenoslovna znanost stojita pred nalogo, da vprašanje slovenskih stanovniških imen in izkrajnoimenskih pridevnikov temeljiteje obdelata ter poiščeta trdnejše in trajnejše rešitve.

Literatura in viri

- BABIĆ, Stjepan, 1976: Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku. *Onomastica Jugoslavica* 6. Zagreb. 145–185.
- KOWALIK-KALETA, Zofia, 1982: Miejsce kategorii nazw mieszkalców (Polanin, Francuz, warszawiak) oraz etnonimów (Wisłanie, Litwini) w systemie językowym. *Onomastica* 27. 39–54. Kraków.
- MAJDIČ, Viktor, 1996: *Razgledi po krajevnih imenih. Slovenska krajevna imena v luči slovnične obravnave*. Ljubljana: Rokus.
- SKI 1985 = Franc Jakopin, Tomo Korošec, Tine Logar, Jakob Rigler, Roman Savnik, Stane Suhadolnik. *Slovenska krajevna imena*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- SLOVAR' NAZVANIJ ŽITELEJ, 1975: Словарь названий жителей СССР (под ред. М.Бабкина и Е.А.Левашова). Москва.
- SNOJ, Marko, 2009: Slovene Place Names with the Suffix *-ina*: Some Difficult Cases and Implications for South Slavic Onomastics. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 7. [45]–59.
- SP 1962 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU (izd.) – Državna založba Slovenije (zal.).
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. (Jože Toporišič idr.) Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- TORKAR, Silvo, 2004: Slovenska stanovniška imena med živo rabo in kabinetnimi tvorbami. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Maribor: Slavistično društvo Slovenije; Pišec: Društvo Pleteršnikova domačija. 89–96.